

ODE AAN EEN VERDWIJNEND AMBACHT

De meerwaarde van historische illustraties

In geschiedenismethoden voor het basisonderwijs vind je steeds minder vaak nieuw getekende historische illustraties. Dit heeft alles te maken met de huidige ontwikkelingen binnen het onderwijs waarbij alle aandacht gericht is op de kernvakken taal, lezen en rekenen. Een van de vakken die daardoor minder aandacht krijgt, is geschiedenis. Uitgeverijen zijn trendvolgers en spenderen daardoor minder budget aan dit vak. En aangezien het maken van illustraties een tijdrovende en dus kostbare bezigheid is, laten de gevolgen zich raden.

Hans Vermeer is
redacteur van Kleio.

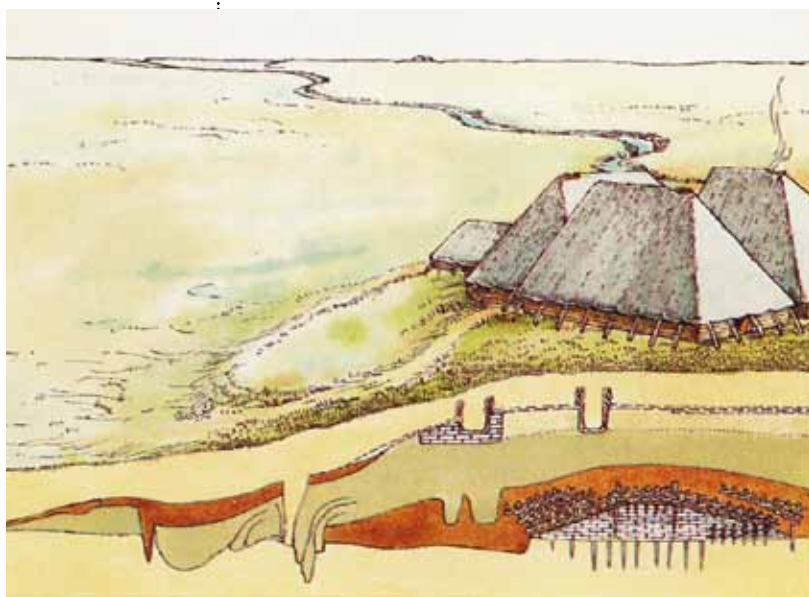
In de tijd dat dit budgetprobleem wat minder speelde, heeft de educatieve uitgeverij waar ik voor werk vaak gebruikgemaakt van de diensten van Bob Brobbel, kunstschilder en tekenaar en in die hoedanigheid gespecialiseerd in historische illustraties. Hij mag zich rekenen tot een select groepje dat ambachtelijke tekenkwaliteiten weet in te zetten om archeologie en geschiedenis tot

leven te brengen. Bob zegt – misschien uit bescheidenheid – dat een illustrator *alles* moet kunnen tekenen. Ik durf te beweren dat deze combinatie van kwaliteiten vrij zeldzaam is. Met een andere uitspraak van hem ben ik het helaas wel eens: er is niemand die in dit verdwijnende ambacht nog zijn brood kan verdienen.

In dit artikel laat ik aan de hand van werk van Bob Brobbel zien hoe historische illustraties ingezet (kunnen) worden als prachtige bronnen voor gesprekken en zoekopdrachten. Aan de hand van de lessuggesties bij de tekeningen geef ik tevens een kijkje in de aanpak van het geschiedenisonderwijs in het basisonderwijs. Bovenal wil ik de illustraties gebruiken om een ode te brengen aan het verdwijnende gilde van historisch gespecialiseerde illustratoren.

TE VEEL VERBEELDING

In elke geschiedenismethode tref je ze aan: de reconstructietekeningen. Dat lijkt een vanzelfsprekendheid, maar toch is dat iets van de laatste decennia. Want het heeft tot de jaren zeventig van de vorige eeuw geduurd voordat de reconstructietekening algemeen geaccepteerd werd. Voor die tijd was dit soort tekening taboe, omdat die te veel





Illustratie 3,
Atelier Vermeer
& Van Rijn. Uit: *Bij*
***de tijd*, Malmberg,**
2000.

verbeelding en te weinig feiten zou bevatten. De tekening was bedoeld voor vakgenoten en als illustrator mocht je daarom alleen een vondsttekening of plattegrond van de archeologische vindplaats maken zonder enige toevoeging of verfraaiing. Tegenwoordig willen zowel archeologen als historici een breder publiek aanspreken en is de reconstructietekening algemeen geaccepteerd. Die discussie rondom de acceptatie van de reconstructietekening hield gelijke tred met de discussie binnen de archeologie rondom de restauratie van vondsten. Een bekend voorbeeld is de discussie rondom de restauratie van Knossos op Kreta in het begin van de twintigste eeuw. Archeoloog Arthur

John Evans groef daar onder andere het Minoïsche paleis op en begon aan de restauratie ervan vanuit kennis die hij als de juiste vermoedde. In het archeologenwereldje leidde dat tot grote verdeeldheid tussen voor- en tegenstanders van een dergelijke aanpak. Dat dubbele gevoel heb je nu nog als je als toerist over de opgraving loopt. Je ziet dat er bij de reconstructie materialen als beton en staal zijn gebruikt. Maar je ziet ook een compleet beeld van de imposante tempel zonder dat je je verbeelding moet pijnigen. Ook al weet je dat je kijkt naar de verbeelding van één man.

In de geschiedenisles zijn tekeningen zoals die van de terp (illustratie 1) en de Romeinse villa (illustratie 2) bijvoorbeeld te gebruiken om het belang en de tekortkomingen van de archeologie te laten voelen. Als leerkracht kun je de invalshoek van de omgekeerde chronologie gebruiken vanuit de volgende opdracht: zoek op het internet een tekening van een opgraving van een boerderij. Wat kan de tekenaar van een reconstructietekening vanuit dit soort tekening vrij zeker weten? Wat kan hij niet weten maar is wel erg waarschijnlijk? En wat zijn de onzekerheden? Hoe kan hij die onzekerheden invullen, bijvoorbeeld door extrapolatie vanuit de antropologie als het gaat om jagers en boeren? ➤

Linksboven:
Illustratie 1,
Terp. Uit: *Wijs met*
***de Waddenzee*,**
Meulenhoff
Informatief, 1980.
Linksonder:
Illustratie 2,
Villa Voerendaal.
Uit: *Verleden Land*,
Meulenhoff
Informatief, 1981.





Illustratie 4,
Kampen. Uit:
Bij de tijd,
Malmberg, 2000.

SPELEN MET DE WERKELIJKHEID

Illustraties geven ook de mogelijkheid om binnen bepaalde grenzen speels om te gaan met de historische werkelijkheid. Een mooi voorbeeld is de illustratie van het atelier Rembrandt en Vermeer (illustratie 3 op de vorige pagina). Die afbeelding vormt een rijke bron voor gesprekken over allerlei thema's rondom kunst in de zeventiende eeuw, zoals de werkverdeling binnen een atelier. Maar het geeft ook allerlei mogelijkheden voor onderzoeksvragen, zoals de vraag waar de verschillende kleuren van gemaakt werden – waardoor leerlingen kennismaken met de meer obscure kanten van het schildersbestaan, zoals het urineren over loden platen om er daarna de roest af te krabben waarmee loodwit gemaakt werd. Of de vraag wat de duurste kleur in een schilderij was – om uit te komen bij het purper waarvoor enorme hoeveelheden slakken opgedoken moesten worden om één gram van dat kostbare materiaal te fabriceren.

Een andere zoekopdracht zou kunnen zijn: welke schilderijen van Rembrandt en Vermeer herken je in de schetsen, schilderijen en personen in de tekening? Herkennen de leerlingen bijvoorbeeld het portret van Jan Six van de hand van Rembrandt? Het meisje met de parel van Vermeer? Het

melkmeisje dat juist het atelier binnenstapt op weg naar haar tafel aan het raam? En zien ze dan in het hoekje ook nog het betreffende schilderij staan? Herkennen ze Willem van Ruytenburch die staat te poseren voor de *Nachtwacht*?

VOGELVLUCHTPERSPECTIEF

Een ander sterk aspect van de historische illustratie noem ik voor het gemak 'compacting'. Door in vogelvluchtperspectief een tafereel te bekijken, krijgen we een rijke leeromgeving waarin allerlei aspecten te zien zijn die normaal gesproken niet op één bepaald moment op één bepaalde plaats te zien zijn. Een mooi voorbeeld is de illustratie van een gedeelte van de Hanzestad Kampen (illustratie 4). Deze tekening biedt gelegenheid om vanuit verschillende perspectieven naar de ontwikkeling van steden te kijken. Het geeft tevens de mogelijkheid in te gaan op scheepstypen als de kogge. Het opengewerkte dak kan aanleiding zijn voor een gesprek over de bouwwijze van de huizen in die periode en het mogelijke brandgevaar; de verschillende woningtypen voor een gesprek over statusverschillen; de winkels en uithangborden voor de indeling van de stadswijken in gilden; de ramen met kleine ruitjes voor een gesprek over het procedé van glasproductie.

DWARSDOORSNEDE

Mijn favoriet onder de historische illustraties is de dwarsdoorsnede van historische objecten als gebouwen en schepen. Niet in de laatste plaats omdat je er elke keer weer nieuwe zaken in ontdekt, een teken dat de illustrator zich uitstekend heeft ingelezen in het betreffende onderwerp. Als voorbeeld toon ik een illustratie van Bob Brobbel die ik zelf in een methode heb mogen gebruiken. De tekening toont de dwarsdoorsnede van het zeventiende-eeuws VOC-schip Batavia (illustratie 5) en vormt door zijn gedetailleerdheid een prachtig uitgangspunt voor gesprekken over allerlei facetten van handel, VOC en scheepsbouw in de zeventiende eeuw.

Een van de aspecten die ik destijds sterk heb benadrukt, is het feit dat bijna het hele schip uit hout en hennep bestaat. Daarmee heb je meteen een invalshoek naar de handel met vragen als: waar kwamen die materialen vandaan? Welke industrieën verwerkten die materialen en hoe ging dat? Welke onderdelen van het schip bestonden uit hennep? (Waarbij weer een leuke link naar het heden te leggen is rondom de benadering van de hennepeteelt.) Een tweede aspect waar ik aandacht aan heb

geschonken, is het leven aan boord van een VOC-schip. Uitgangspunt daarbij was het onderscheid in het leven voor en achter de mast. Door de verschillende inkomens aan bemanningsleden als soldaten, matrozen, kok en stuurman te koppelen, konden leerlingen de status van elk lid zien.

Het derde aspect dat vanuit de tekening heel goed bespreekbaar wordt gemaakt, zijn de gevaren die reizen met dergelijke schepen met zich meebrengen. Zwakke plekken als tuigage en masten spreken voor zich. Maar ook begrijp je beter waarom elke kapitein wanneer zijn schip op een rif was gelopen als eerste schreeuwde: 'Kap de grote mast!' Want in de tekening zie je dat dat een zwakke plek is: de mast slaat tijdens het stampen van het schip dwars door de bodem!

Ik hoop dat ik mijn punt gemaakt heb. Ik beschouw het als een groot verlies als deze rijke contexten uit de geschiedenismethodes zouden verdwijnen. Op de website van *Kleio* vindt u de illustraties van Bob Brobbel. Misschien dat het u inspireert ze ook eens in te zetten in uw groep. Ik ben ervan overtuigd dat in het bijzonder de leerlingen in de onderbouw er met plezier naar zullen kijken en ermee aan de slag willen. ■

Illustratie 5,
**Batavia. Uit: Batavia-
Werf, Lelystad en de
Trek, Zwijssen.**

